A népi demokratikus országok fejlődésének közös és sajátos vonásai*

RÓZSAHEGYI TIBORNÉ

Az utóbbi években egyre több olyan tudományos munka jelenik meg a szocialista tábor országaiban, amely a Szovjetunió és a népi demokratikus országok tapasztalatait egybevetve a szocializmusba vezető átmeneti korszak fejlődéstörvényeivel foglalkozik. Amennyiben ezek a tanulmányok és cikkek a fejlődés általános menetét meghatározó, alapvető — tehát nem az egyes részterületek sajátos — törvényeinek feltárására törekednek, a kérdéshez két, egymástól elválaszthatatlan aspektusból közelednek és így is kell közeledniük. Mindenekelőtt azt kutatják, melyek azok a legáltalánosabb, az átmeneti korszak leglényegesebb vonásait, legmélyebb tartalmát kifejező törvények, amelyek valamennyi szocializmust építő országban érvényesek. Ezek a legáltalánosabb törvények azonban a különböző országokban a konkrét társadalmi, gazdasági és politikai viszonyok különbözősége folytán korántsem azonos konkrét formákban valósultak és valósulnak meg, és így ezeket az általános érvényű törvényeket csak az egyes konkrét megjelenési formákat tanulmányozva, ezekben tárhatjuk fel. A konkrét egyedi tapasztalatok megismerése tehát a vizsgálat másik aspektusa, amely azonban olyan értelemben is elszakíthatatlan egységet alkot az elsővel, hogy valóban értelmes és hasznos csak akkor lehet, ha eredménye az általános mélyebb megértése lesz.

Nem szükséges bizonygatni, hogy a közös tartalmat képviselő általános törvény és az egyes konkrét megjelenési formák tanulmányozása éppen a népi demokratikus országok létrejöttével és fejlődésével nyert különös hangsúlyt és fontosságot. Ezen belül azonban a népi demokratikus országok tapasztalatainak elemzése elkerülhetetlenül felvet még egy problémát. A szocializmushoz vezető forradalmi fejlődés minden népi demokratikus országban egyedileg sajátos formákban valósul meg, olyan formákban, amelyek — bár az adott ország konkrét viszonyaiban kifejezésre jutó különböző törvények által tökéletesen determináltak, a szocializmus építése szempontjából nem általános érvényűek, esetlegesek, ebből a szempontból nem törvényszerűek. A népi demokratikus országok esetében azonban a sajátos forma fogalmát differenciálnunk kell. Itt ugyanis az országonként konkrét megoldási formákon túl, helyesebben ezek mélyén tagadhatatlanul olyan közös vonások tárhatók fel, amelyek az összes népi demokratikus országokban érvényesülnek, a fejlődés formáját ezekben

E tanulmány a Filozófiai Intézet dialektikus materializmus csoportja kollektiv munkájának („A szocializmus építésének általános törvényei és a nemzeti sajátosságok") részeként készült.

az országokban lényegében közössé teszik és megkülönböztetik pl. az orosz forradalom fejlődésének sajátos formájától. Hogy melyek ezek a közös vonások és hogy a társadalmi fejlődést meghatározó konkrét viszonyoknak milyen lényeges közös vonásaiból következnek ezek, azt természetesen csak konkrét elemzéssel lehet feltárni. Amennyiben azonban bebizonyítható, hogy ilyen közös vonások vannak — és e cikk célja éppen az, hogy hozzájáruljon a közös vonások feltárására törekvő munkához —, úgy ebből az következik, hogy a népi demokratikus forma több ország szocializmushoz vezető forradalmi fejlődésének közös formája, egy adott keretek között általános, tipikus fejlődési forma, amely azonban mint ilyen nem meríti ki az egyes népi demokratikus országok társadalmi viszonyainak konkrét gazdagságát. A forma közös vonásai mellett minden népi demokratikus ország visz be valami *egyest*, csak rá jellemzőt a szocializmus építésébe, amelyet közvetlenül a társadalmi fejlődésnek a többi népi demokratikus országokkal nem-közös vonásai határoznak meg.

A népi demokratikus országok sajátos tapasztalatainak feldolgozásához tehát úgy közeledünk, hogy igyekszünk megkeresni a közös formát meghatározó lényeges közös vonásokat a — gyakran egymástól igen eltérő — konkrét történelmi tények mélyén. De ezeknek az adott vonatkozásban valóban lényeges, valóban közös vonásoknak kell lenniök, különben nem lehetnek a közös formát meghatározó érvényűek. Éppen ezért kell hangsúlyoznunk egyes, különös és általános imént vázolt különbségét a népi demokratikus forma esetében. Ha ugyanis nem teszünk következetesen különbséget a népi demokrácia mint sajátosan tipikus forma közös, és az egyes népi demokratikus országok fejlődésének az adott vonatkozásban nem-általános sajátosságai között, differenciátlan egységben kapjuk a valóban közös és bizonyos egyedi konkrét sajátosságokat — és ez nem ritka hiba a kérdéssel foglalkozó irodalomban —, ami más szavakkal azt jelenti, hogy adott keretek között általános érvényűvé tesszük azt is, ami nem az. Véleményünk szerint ez a hiba elvileg semmiben sem különbözik attól, mint mikor a Szovjetunió tapasztalatait felhasználva bármely különös megoldási formát általános érvényűként alkalmaznak, azaz a szocializmus építésének legáltalánosabb törvényei közé sorolnak.

Hangsúlyoznunk kell még egy szempontot: Úgy gondoljuk, hogy a népi demokratikus forma lényegét semmi esetre sem lehet úgy feltárni, ha — a népi demokráciát a proletárdiktatúra sajátos formájaként értelmezve — ezt a szovjet forma, azaz a Szovjetunióban az Októberi Forradalom után megvalósult fejlődés sajátosságaival vetjük egybe. Kivétel nélkül minden népi demokratikus országban a forradalom egységes, megszakítás nélküli folyamat, amely — legalább is egy részükben — nem kezdődik közvetlenül a proletárdiktatúra megteremtésével. Mint egységes folyamat azonban ezekben az országokban is a fejlődés *egészében* a szocializmushoz vezető forradalmi útként fogható fel, olyan forradalmi útként, amely kezdettől népi demokratikus formában valósult meg. A népi demokratikus forma sajátos vonásait tehát a forradalom kezdetétől kiindulva kell feltárni, nyomon követni és az orosz forradalom megfelelő szakaszainak és nem csupán az Októberrel kezdődő szakasz sajátosságaival egybevetni.

I. A forradalmat előkészítő időszak sajátosságai a népi demokratikus országokban

Vizsgáljuk meg tehát először is a forradalom megindulását meghatározó helyzet sajátosságait a népi demokratikus országokban. Találunk-e itt olyan

közös vonásokat, amelyek a forradalom menetére valamilyen vonatkozásban hatást gyakoroltak?

Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy a forradalmi átalakulás a gazdasági fejlődés igen különböző fokán álló, az osztályerőviszonyok érettsége szempontjából is lényeges eltéréseket mutató országokban ment végbe. Érvényes ez az európai népi demokratikus országokra nézve is — bár ezek az országok szinte kivétel nélkül a gazdasági fejlődés magasabb fokán álltak, mint az ázsiaiak — azzal pedig, hogy a népi demokrácia útjára lépett néhány ázsiai ország is, a különbségek még mélyrehatóbbak lettek. Hiszen már az európai népi demokratikus országok között is olyan nagy különbségek vannak a gazdasági fejlettség szempontjából, mint pl. az igen magas fejlettségű kapitalista Csehszlovákia és az elmaradott, feudális terhek alatt nyögő Románia, vagy az ugyancsak kapitalista útra lépett, de a külföldi tőke befolyásától fojtogatott, fejletlen iparral rendelkező Bulgária különbsége. Ez a forradalom szempontjából azt jelenti, hogy míg néhány országban a burzsoá demokratikus forradalom feladatai lényegében már megoldódtak a megelőző történelmi fejlődés folyamán, más országokban — hozzátehetjük: a népi demokratikus országok nagy részében — a közvetlen feladat csak a burzsoá demokratikus forradalom igen súlyos megoldatlan feladatainak végigvitele lehetett. Mi magyarázza, hogy a szóban forgó országok valamennyien mégis egy, közvetlenül a szocializmus építéséhez vezető, bizonyos szempontból közös vonásokat mutató forradalmi fejlődés útjára léptek?

E jelenség alapját nyilvánvalóan nem találhatjuk meg, ha csupán az érintett országok belső viszonyait tanulmányozzuk. Egyszerűen azért nem, mert az imperializmus korszakában, méginkább az imperializmus általános válságának időszakában maguk ezek a belső viszonyok sem érthetők meg a külső, nemzetközi tényezők igen jelentős hatásának számbavétele nélkül. Lenin 1905-ben éppen az imperialista világrendszer kialakulását és fejlődését tanulmányozva juthatott arra a felismerésre, hogy Oroszországban — és más elmaradott kapitalista országokban is — meghatározott osztályerőviszonyok kialakulása esetén lehetséges a szocialista forradalom győzelme (természetesen nem közvetlenül). Az imperializmus általános válságának és a válság elmélyülésének időszakában megsokszorozódott az ilyenfajta forradalom győzelmének lehetősége. Elsősorban azért, mert az általános válság időszakában az erőviszonyoknak olyan sajátos átalakulása megy végbe az imperializmus láncszemét alkotó minden országban, amelyet nagyon röviden így lehetne jellemezni: közelebb kerülnek egymáshoz a demokratikus és a szocialista célkitűzések abban az értelemben, hogy a demokratikus célokért folyó harc minden országban az egyre nyíltabban antidemokratikus monopoltőke ellen, tehát végső fokon az imperialista világrendszer meggyengítésére irányul, és ilyenformán a szocialista forradalom győzelmét segíti elő. Az elmaradott országokban a demokratikus átalakulások vezetésére egyre képtelenebbb burzsoázia helyett a vezető szerep a demokratikus harcban is a proletariátus kezébe került, így egy győztes demokratikus forradalom eredménye nem a burzsoázia uralma, hanem egy valóban demokratikus munkás-paraszt diktatúra megteremtése, megszilárdítása és innen a szocialista forradalomba való közvetlen átmenet konkrét lehetőségének megteremtése lehet. A demokratikus és antikapitalista feladatok közelebb kerülése, sajátos összefonódása ugyanakkor szükségszerűen végbemegy a fejlett kapitalista országokban is, és ez megnyilvánulhat olyan módon is, hogy adott körülmények között bizonyos

demokratikus jellegű feladatokért folyó harc kerülvén előtérbe, a proletariátus ennek a harcnak élére állva, a demokratikus forradalmi bázisból kiindulva vívja meg a maga szocialista forradalmát.

Ezzel rámutattunk a népi demokratikus formában lezajlott forradalmak legmélyebb alapjára, ez azonban nem helyettesítheti a forradalmat közvetlenül megelőző konkrét helyzet elemzését, minthogy ezek a vonások természetesen meghatározott körülményekben mutatkoznak meg. Meg kell néznünk tehát, hogy az imperializmus általános válságának időszakára jellemző alapvető vonások milyen konkrét viszonyokban nyilvánultak meg az érintett országok közvetlenül forradalom előtti történetében.

Az 1944—45-ös és az azt megelőző időszakban a legdöntőbb nemzetközi erőtényező, amely valamennyi európai népi demokratikus országra hatott, a fasizmus előretörése és a német fasiszták által kirobbantott háború volt. A 45 előtti években a fasizmus előretörése azt eredményezte, hogy a fasiszta és antifasiszta erők ellentéte ezekben az országokban a korszak fő ellentmondása lett. A német fasiszta rablóháború kirobbantása és ennek következtében egy sor ország megszállása ezt a fő ellentmondást a végsőkig kiélezte: egyrészt megerősítette a belső fasiszta erőket, másrészt olyan helyzetet teremtett, hogy ezeknek a belső fasiszta erőknek a felszámolása lehetetlenné vált a nemzetközi fasizmussal, elsősorban a német fasizmussal való leszámolás nélkül. Azaz: a fasizmus elleni demokratikus harc a nemzetközi erőviszonyok alakulása folytán ezekben az országokban nemzeti felszabadító mozgalommá szélesedett ki.

E demokratikus mozgalom élére mindenütt a kommunista pártok álltak, és ez igen jelentős tényező. A kommunista pártoknak ugyanis látniok kellett, hogy a körülmények ilyen alakulása mindenütt forradalmi helyzetet teremtett, de látniok kellett azt is, hogy az új helyzetnek hatással kell lennie a forradalom jellegére és kimenetelére is. *Az azonos antifasiszta és nemzeti demokratikus feladatok előtérbe kerülése ugyanis*, amint láttuk, mindenütt, a fejlett kapitalista országokban is *egy sajátosan széles demokratikus forradalmi bázis kialakulását eredményezte, és a forradalmat kivétel nélkül mindenütt csak ebből a demokratikus egységfrontból kiindulva lehetett kirobbantani és megvívni.* Ez nem azt jelenti, mintha egy olyan értelmű nivellálódás ment volna végbe ezekben az országokban, amelynek eredményeként eltűnt volna a gazdasági és politikai fejlődés színvonalának különbsége közöttük, mintha a fasiszta okkupáció eredményeként pl. Csehszlovákia megszűnt volna fejlett kapitalista ország lenni és most egyszerre újra a már egyszer megvívott polgári forradalom előtt találta volna magát, de kétségtelen, hogy a fasizmus a már kivívott demokratikus szabadságjogok szétzúzását jelentette, sőt az okkupált Csehszlovákiában a nemzeti ipar bizonyos háttérbe szorítását is. Megnőtt tehát a demokratikus feladatok súlya, és megszaporodtak azok az erők, amelyeknek érdeke lett a fasizmus letörése, a nemzeti függetlenség kivívása és a demokratikus feladatok megoldása. (Hogy ez a további fejlődést mennyire és milyen értelemben határozza meg, arról a későbbiekben lesz szó.)

Az ázsiai népi demokratikus országokban első pillantásra a forradalom megindulását sok tekintetben más körülmények határozták meg mint Európában. Ezek az országok félgyarmati, félfeudális országok voltak, ahol a belső polgári demokratikus átalakulásért vívott harc évtizedeken át a legszorosabban összefonódott a külföldi imperializmus ellen irányuló nemzeti függetlenségi harccal. Kínában pl. lényegében az 1840-es ópiumháborútól kezdődött, állandóan folyt és időnként forradalmi háborúkban robbant ki ez a harc. A száz év

folyamán azonban a forradalmi harc jellege lényegesen megváltozott. A politikai élet színterén megjelent a kínai proletariátus, nemzetközi méretekben a Nagy Októberi Forradalom győzelme a szocialista világforradalom kezdetét jelentette, s ha ehhez még hozzávesszük, hogy a nemzeti burzsoázia képtelensége egy kifelé nemzeti felszabadító, befelé polgári demokratikus forradalom megvívására egyre nyilvánvalóbbá vált — a forradalom jellegében bekövetkezett változás lényegében máris előttünk áll. Kína előtt ugyan továbbra is egy burzsoá demokratikus forradalom megvívásának feladata állt, de ennek a forradalomnak vezető ereje csak — az egyelőre ugyan még gyenge és tapasztalatlan, de erősödő és valóban forradalmi munkásosztály lehetett, szövetségben a lakosság 80%-át kitevő parasztsággal, célja pedig egy következetes demokratikus forradalmi hatalom, egy munkás-paraszt demokratikus diktatúra megteremtése. Azaz: Kína forradalma új típusú demokratikus forradalommá vált. Az 1924-ben kezdődő újabb forradalmi szakaszban a kezdetben össznemzeti egységes frontból gyorsan kibontakozott a munkás és paraszt-tömegek következetesebb forradalmi törekvése, az a körülmény pedig, hogy a komprádor burzsoázia (az ingadozó középburzsoázia támogatásával) csakhamar elárulta a forradalmi mozgalmat, végképp tisztázta a forradalmi erők helyzetét. 1927-ben ugyan a Csang Kaj-sek klikk vezetésével a nagyburzsoázia ragadta magához a hatalmat, most már azonban világos volt, hogy az új forradalmat a gyarmatosító imperializmussal, a feudalizmust képviselő nagyföldbirtokos osztállyal és a külföldi tőkével összefonódott kínai nagyburzsoáziával szemben (tehát hatalmas, erős ellenséggel szemben) egy demokratikus népi egységfrontra támaszkodva a kommunista párt vezetésével lehet csak megvívni.*

Egy széles demokratikus népi egységfront volt Kínában is — és hozzátehetjük: a többi ázsiai országban is, éppúgy mint az európai országokban — a forradalmi harc alapja.

A forradalom kirobbanása és megvívása mind az európai, mind az ázsiai népi demokratikus országokban lényeges kapcsolatban van egy másik, ugyancsak nemzetközi erő hatásával: *a Szovjetunió segítségével.* Az akkor egyetlen szocialista állam létének hatása azonban ismét csak más-más formában valósult meg Európában és Ázsiában. Európában a fasizmuson aratott végleges győzelem feltétele volt a forradalmi mozgalom ugrásszerű növekedésének és a belső forradalmi átalakulások megkezdésének. Ezt már az egyes országokban a demokratikus egységfront kialakulásának körülményeit vizsgálva hangsúlyoztuk. Az adott feltételeket figyelembe véve — az elkeseredett élethalálharcot, amit a háború jelentett, azt, hogy ezekben az országokban fasiszta diktatúra uralkodott, a tengelyhatalmak oldalán harcoltak, illetve német megszállás alatt álltak — nyilvánvaló, hogy a Szovjetunió közvetlen segítsége nélkül, azaz az országok felszabadítása nélkül a forradalom aligha győzhetett volna. De természetesen ez a felszabadulás itt is csak a forradalmi átalakulások megindulásának lehetőségét teremtette meg, a belső forradalmi erők bizonyos érettsége nélkül valósággá változtatni ezeket a lehetőségeket nem lehetett volna.

Ázsiában a Szovjetunió segítsége nem mindenütt érvényesült ilyen közvetlen formában. De hogy hatott és lényeges tényező volt, az kétségtelen. Kínában pl. a Nagy Októberi Forradalomnak a kínai forradalmi harcra gyakorolt befolyásán túl, amelyet fentebb már érintettünk — mert hiszen az Októ-

* Lásd Mao-Ce-tung: Kína forradalma.

beri Forradalom győzelme kétségkívül egyik lényeges tényezője volt annak a helyzetnek, amelynek eredményeként a kínai burzsoá demokratikus forradalom új demokratikus forradalommá alakult át — a japán imperialisták elleni fegyveres harc győzelméhez is lényegesen hozzájárult a Szovjetunió harcbalépése és gyors északkelet-kínai hadjárata.

A Szovjetunió hatása, pozitív befolyása az összes országok fejlődésére a továbbiakban végig olyan tényező marad, amit nem lehet a népi demokratikus országok történetének tanulmányozásánál figyelmen kívül hagyni.

II. A forradalom általános menete a népi demokratikus országokban

Két tényezőt találtunk közösnek valamennyi népi demokratikus ország forradalom előtti helyzetében, és pedig egy széles demokratikus antiimperialista forradalmi bázis kialakulását, valamint egy erős szocialista állam segítségét, hatását a szóban forgó országok fejlődésére. Meg kell vizsgálni ezekután, hogy a kiindulópontban feltárt közös vonások meghatározzák-e, illetve mennyiben határozzák meg a fejlődés további menetét. Véleményünk szerint azonban már itt, a kiindulópontnál előzetesen fel kell vetnünk egy problémát. A következőkről van szó:

Ismeretes, hogy az 1905-ös forradalmat megelőzően kialakult orosz gazdasági és társadalmi helyzetet elemezve a Lenin vezette bolsevik párt megállapította, hogy a soronlevő forradalom Oroszországban burzsoá demokratikus jellegű lesz, de ebben a forradalomban a proletariátus, szövetségben az egész parasztsággal, magához ragadhatja a vezetést, és semlegesítheti a burzsoázia ellenállását. Ebben az esetben a forradalom eredménye egy következetesen demokratikus munkás—paraszt hatalom megteremtése lesz, azaz: a munkásosztály és a parasztság demokratikus diktatúrája. Vagyis a szocialista forradalom megvívására áttérni adott körülmények között csak egy viszonylag hosszú forradalmi szakasz előkészítő munkáján át, fokozatosan lehet. A munkás—paraszt demokratikus diktatúra egy egységes, megszakítatlan forradalmi folyamat viszonylag önálló első szakasza lesz.[1]

Az 1905-ös forradalmat leverték, s mint ismeretes, az orosz forradalom menete 1917-ben is — bár a februári forradalom új típusú demokratikus forradalomnak indult — a sajátos körülmények folytán másként alakult. Oroszországban nem sikerült a demokratikus diktatúrát megvalósítva, ezen a viszonylag békés úton áttérni a szocialista forradalom megvalósítására.

A probléma már most az, vajon a népi demokrácia esetében nem egyszerűen arról van-e szó, hogy azt az utat, amelyet a Szovjetunióban a történelmi helyzet sajátos alakulása folytán nem lehetett megjárni, a népi demokratikus országokban megváltozott körülmények között végigjárták, megvalósították, s így *a népi demokratikus forma lényegében nem más, mint annak a forradalmi útnak következetes megvalósítása, amelynek lehetőségét Lenin már 1905 előtt előre látta?*

A kérdésnek kétségkívül van jogosultsága. Van azért, mert néhány népi demokratikus országban a háború előtt közvetlenül egy demokratikus forradalom feladatai érlelődtek, sőt, mint rámutattunk, még a fejlett kapitalista országokban is, ahol a kommunista párt már a szocialista forradalom kirobbantásáért harcolt, a nemzetközi és belső erőviszonyok sajátos alakulása

[1] Lásd Lenin: A szociáldemokrácia két taktikája a demokratikus forradalomban.

demokratikus feladatokat tolt előtérbe. Jónéhány népi demokratikus ország forradalom utáni fejlődésének tanulmányozása is könnyen arra a következtetésre vezethet, hogy itt tulajdonképpen a fent említett forradalmi út megvalósításáról van szó (végeredményben a lényeget nem érintő módosulásokkal). De ebben az esetben nyilván közös sajátosság az, hogy a forradalom fejlődésében mindenütt megkülönböztethető a két szakasz — a demokratikus és a szocialista forradalom szakasza, és így a fejlődési szakaszok kérdése a népi demokratikus forma lényegét érintő kérdés lesz.

Nem ritka jelenség a népi demokrácia fejlődésével foglalkozó irodalomban a probléma ilyen értelmű eldöntése. Nézetünk szerint azonban a viszony nem ilyen egyszerű, a népi demokratikus forradalom általában nem azonosítható egyszerűen az alábbiakban jellemzett forradalmi úttal, bár a kettő között igen szoros — de más jellegű — összefüggés van.

Hogy milyen jellegű ez a kapcsolat, arra természetesen csak a szóban forgó országok forradalom utáni fejlődésének konkrét elemzése adhat választ. Megkíséreljük röviden jellemezni ennek a fejlődésnek a fő irányát.

Kétségtelen, hogyha az előbbiekben jellemzett szituációból kiinduló forradalmi fejlődés konkrét megvalósulását vizsgáljuk az egyes országokban, mindenekelőtt *a különbségek* szembetűnőek. Éspedig nem csupán egyes területek részproblémáit illetően, hanem a fejlődés általános menetét tekintve is. Vizsgáljuk meg először a kérdést ebből a szempontból.

Korántsem egyneműek mindjárt azok a demokratikus feladatok, amelyeket a forradalom első időszakában országonként megvalósítottak. Azokban az országokban, amelyekben több-kevesebb feudális maradvány tanúskodott arról, hogy itt a burzsoá demokratikus forradalom feladatait lényegében nem, vagy csak igen felemás módon oldották meg a háború előtt, azaz a kapitalista fejlődés szempontjából viszonylag elmaradott országokban, a megoldandó demokratikus feladatoknak igen lényeges részét képezték az antifeudális természetűek. Azokban az országokban viszont, ahol a kapitalista termelési viszonyok kialakulása más úton haladt, ahol az ország életében feudális maradványoknak semmi vagy csak igen jelentéktelen szerepe volt, nyilván a megoldandó demokratikus feladatok sem voltak antifeudális jellegűek. Ilyen ország nem csupán Csehszlovákia és a demokratikus Németország volt, hanem Bulgária is, ahol az ország sajátos történelmi fejlődése folytán az 1878-as polgári demokratikus forradalom óta (azaz a török iga lerázása óta) a mezőgazdaság fejlődésében lényegében a kapitalizálódás amerikai útja valósult meg, tehát a nagybirtokrendszert alapjában felszámolták,[2] s így a 45 utáni földreformnak sem antifeudális jellege volt.

Ez közelebbről most már azt jelenti, hogy a népi demokratikus országok egy részének forradalmi fejlődésében időben is megkülönböztethető egy olyan szakasz, amelynek — a szakasz keretében megoldott feladatok alapvető természetéből kifolyólag — antiimperialista és *antifeudális* jellege volt. Ha a kérdést a hatalom szempontjából vizsgáljuk, azt látjuk, hogy ezekben az országokban a kormányban kezdettől résztvesz ugyan a proletariátust képviselő kommunista párt, sőt a demokratikus feladatok következetes végigviteléért kezdettől fogva az első sorban harcol, befolyása, vezető szerepe egyre erősebb, de egyelőre még a hatalmat megosztja az egész parasztsággal, sőt a kormányban

[2] Lásd Niederhauser: Bulgária története. Zsak Natan: Az 1877—78-i felszabadulás hatása Bulgária fejlődésére.

bizonyos burzsoá pártok is képviselve vannak. Egy egész szakaszt ölel fel az ilyen országok (pl. Románia, Magyarország) fejlődésében ez az időszak, és ez a helyzet az ázsiai népi demokratikus országokban is. Más szavakkal ezekben az országokban a forradalom fejlődése valóban egy új típusú demokratikus forradalom megvívásával, a munkás—paraszt demokratikus diktatúra megteremtésével kezdődik, az egységes forradalmi folyamatban, amelynek célja a szocializmus megvalósítása, megkülönböztethető, elkülöníthető egy ilyen szakasz. A népi demokratikus országok nagyrésze a fejlődésnek ezt az útját járván meg, *ezekre vonatkozóan* teljesen jogosult a forradalom különböző szakaszait tanulmányozni és *a fejlődés ilyen sajátos menetének okait feltárva* ezek alapján bizonyos általános következtetéseket levonni.

Ezek után meg kell vizsgálnunk azoknak az országoknak a fejlődését, amelyeket az előbbiekben kiemeltünk, elhatároltunk a többiektől, abból a szempontból, hogy háború utáni fejlődésükben a feudális maradványok elleni harcnak nem volt lényeges szerepe. A fejlődésnek korántsem azonos fokán álló országok ezek is: elég csupán összehasonlítani Németország és Bulgária ipari fejlettségét, hogy ez szembeötlő legyen. Ezek — az illető országok háború előtti fejlődésének nemzeti sajátosságaival magyarázható különbségek — azonban nem érintik azt a tényt, hogy sem Németországban, sem Csehszlovákiában, sem Bulgáriában — a kapitalista fejlődés útjában számottevő feudális maradvány nem állván — ezen az alapon nem volt szükség egy újabb burzsoá-demokratikus forradalomra, a gazdasági alap jellege a soron következő forradalmat mint szocialista forradalmat határozta meg. (Ezzel még korántsem tüntetjük el a különbséget a *kapitalista termelési viszonyok fejlettsége* szempontjából sem a szóban forgó országok között, másrészt ezzel nem állítjuk azt sem, hogy a gazdasági alap jellege az *egyetlen* tényező, amely a forradalom jellegét és kimenetelét meghatározza.)

A fasizmus előretörésével és a háború kirobbantásával kialakult helyzetet tanulmányozva ugyan megállapítottuk, hogy az új helyzet itt is demokratikus feladatokra tette bizonyos értelemben a hangsúlyt, demokratikus feladatokat tolt előtérbe, de már akkor leszögeztük, hogy ezeknek a tényezőknek a további fejlődésre gyakorolt hatása, illetőleg a hatás megnyilvánulásának formája, módjai éppen nem függetlenek az ország belső helyzetétől, gazdasági fejlettségének fokától, valamint nem utolsósorban az osztályerőviszonyok alakulásának sajátosságaitól. Egyelőre csak annyit állapíthattunk meg kétséget kizáróan, hogy az említett országok egyikében sem álltak lényeges antifeudális feladatok a demokratikus célkitűzések központjában. Ez azonban önmagában is fontos körülmény kifejezése, mert mint Todor Pavlov a bolgár népi demokratikus forradalom fejlődését elemezve igen helyesen rámutatott[3] — ilyen esetben a forradalom első időszakának jellegét (amely időszaknak vitán felül elsősorban antifasiszta és antiimperialista éle volt) csupán azon az alapon, hogy demokratikus feladatokat is megold, eldönteni nem lehet. Meg kell vizsgálni a szóban forgó szakasz konkrét tartalmát külön-külön minden egyes országban.

Mint ismeretes, a Kommunista Párt VII. kongresszusa 1958-ban megállapította, hogy a bolgár — formájában népi demokratikus — forradalom kezdettől fogva szocialista jellegű volt.

[3] T. Pavlov: A népi demokratikus forradalom jellege és jelentősége Bulgáriában.

Indokolják-e ezt a megállapítást a bolgár forradalom fejlődésének sajátosságai, mindenekelőtt a vitatott első időszak konkrét tartalma Bulgáriában? Úgy gondoljuk, igen. Milyen tényezőket kell az említett időszakban konkréten megvizsgálni a kérdés eldöntéséhez? Nyilvánvalóan azokat a lényeges tényezőket, amelyeket az előbbiek során a többi népi demokratikus ország vizsgálatánál is figyelembe vettünk: mindenekelőtt a hatalom jellegét, majd az adott időszakban megoldott feladatok döntő részének osztálytartalmát.

Bulgáriában a világháború idején a fasizmus és imperializmus ellen, a nemzeti függetlenségért vívott demokratikus harcot a Hazafias Arcvonal képviselte. Ebben a demokratikus célkitűzésekért küzdő, népi egységfrontot képviselő szervezetben azonban döntő súlya volt kezdettől fogva a Bolgár Kommunista Pártnak.[4] *Ez az a körülmény, azaz a kommunista párt befolyásának nagysága, döntő vagy nem döntő volta, az a kérdés, hogy mennyire képes a demokratikus egységfront keretein belül antikapitalista forradalmi célkitűzéseket képviselni — amely a forradalom győzelme esetén ilyen körülmények között alapjában eldönti a hatalom kérdését.* A Bolgár Kommunista Pártnak igen erős befolyása volt a tömegekre. A forradalom előtti bolgár munkásmozgalom egész története indokolja ezt, sőt tagadhatatlanul még olyan, a bolgár nép történelmében mélyen gyökerező tények, mint a sajátosan szoros és pozitív bolgár—orosz (majd bolgár—szovjet) kapcsolat is kedvező irányban gyakoroltak erre befolyást. Ez is azt bizonyítja, hogy nem lehet sematikusan közeledni egyetlen történelmi kérdéshez sem. Bonyolult és gyakran messzire vezető tényezők magyarázzák, miért alakult éppen így és nem másként egy-egy országban valamely probléma megoldása. A szeptember 9-i forradalomnak — amely az antifasiszta harc egyenes folytatása volt — vezető ereje ismét a proletariátus és a kommunista párt volt. A forradalom győzelme után a hatalom a Hazafias Arcvonal kezébe került, de *az új kormányban kezdettől fogva döntő befolyása volt a kommunista pártnak.*

Ennek a körülménynek természetesen kezdettől fogva rá kellett nyomnia bélyegét a megoldandó feladatokra is. Már a szeptember 17-i kormányprogram a demokratikus átalakulás megoldása, a fasizmus elleni harc mellett kimondja a monopóliumok megszüntetésének, a tőkés profit ellenőrzésének, a földreform végrehajtásának, a közlekedés, a legfontosabb bányák, bankok, üzemek azonnali államosításának szükségességét. Meg kell jegyeznünk, hogy a földreform Bulgáriában lényegesen több volt, mint demokratikus intézkedés. Mivel feudális maradvány alig volt, az az intézkedés, amely a magántulajdonban levő föld nagyságát egy-egy parasztgazdaságban maximum 20 hektárra korlátozta (azzal a feltétellel, hogy birtokosa maga műveli meg) nyilvánvalóan a kulákság ellen irányult. Az sem lényegtelen körülmény, hogy mivel a bolgár kulákréteg meglehetősen vékony volt (a parasztság zömét a középparasztok tették ki) a kulákföldek szétosztása sem elégíthette ki a parasztság földigényét, s így igen hamar mindennél meggyőzőbb gazdasági szükségszerűség bizonyította be Bulgáriában, hogy a gazdasági felemelkedés egyetlen útja a mezőgazdaságban a szövetkezeti út. Erről tanúskodik az is, hogy rögtön a szeptember 9-i fordulat után (már az agrárreform előtt is) szép számmal alakultak mezőgazdasági szövetkezetek.

Tekintetbe véve azt, hogy Bulgária nemzeti ipara a háború előtt rendkívül fejletlen volt (az ipari és a mezőgazdasági termelés volumene 1939-ben

[4] T. Zsivkov: Beszámoló a Bolgár Kommunista Párt VII. kongresszusán.

az össztermelés 24,8%-a, illetve 75,2%-a volt a mezőgazdaság javára), az ipari munkások száma nem volt több 100 000-nél, s így a mezőgazdaság igen fontos szerepet játszott az ország gazdasági életében, a mezőgazdaság sorsának alakulása a felszabadulás után is különösen jelentős tényező maradt. Márpedig, amint láttuk, a mezőgazdaságban — a sajátos feltételek folytán — nem pusztán demokratikus, hanem lényegében szocialista átalakulás (persze fokozatos és viszonylag lassú átalakulás) kezdődött meg már a szeptember 9-i forradalom után.

De a forradalom első időszakában végrehajtott többi intézkedés legnagyobb része is — pl. az iparra vonatkozóak — az ország lehetőségeit figyelembe vevő, erősen fokozatos fejlődés belső lépéseiként kezdettől fogva antikapitalista jellegűek voltak.

Nevezhető-e ilyen körülmények között a bolgár forradalom egyáltalában népi demokratikusnak?

Nos, az, hogy a bolgár forradalom kezdettől fogva szocialista forradalomnak tekinthető, semmit sem változtat azon a tényen, hogy ugyanez a forradalom *formáját tekintve* népi demokratikus jellegű. A bolgár forradalom is, az orosz forradalomnál szélesebb, antifasiszta demokratikus népi frontra támaszkodva bontakozott ki. Bármennyire sajátosan fonódtak is össze a demokratikus feladatok az antikapitalista forradalmi harc feladataival az egységfronton belül, a forradalmat kirobbantani is, továbbvinni is csak az így kialakult sajátos viszonyok számbavételével lehetett. Ez azt jelentette, hogy a szeptember 9-i forradalomban és az utána következő időszakban a proletariátus nem csupán a szegényparasztságot tekintette szövetségesének a burzsoázia ellen folyó harcban, hanem e szövetségbe az antifasiszta harc révén kialakult feltételek folytán bevonhatja a középparasztságot is, sőt helyes, fokozatos politikával egy időre közömbösítheti a burzsoázia egy részét is. A szélesebb társadalmi bázis természetesen igen kedvező körülmény, amelyet a proletariátus pártjának ki kell használnia, a középparasztságot nem szabad elriasztania, ezért folyton erre a demokratikus népi frontra támaszkodva *fokozatosan kell kiépítenie a proletárdiktatúrát és az új hatalomnak szervezeti felépítésében is tükröznie kell e széleskörű népi front bevonását az ország vezetésébe is.* — Ez a fokozatosság tökéletesen összefér azzal, hogy amennyiben erre adott országban az objektív és szubjektív feltételek egyaránt megvannak, az új hatalom lényegében kezdettől fogva a proletárdiktatúra funkcióit gyakorolja, azaz szocialista jellegű legyen.

Most azonban felmerülhet a kérdés: ha Bulgáriában szocialista forradalom kezdődött közvetlenül 44-ben, nem látszik-e szinte magától értetődőnek, hogy a fejlettebb kapitalista országokban még inkább felesleges a felszabadulás után egy önálló demokratikus szakaszról beszélni a forradalom fejlődésében? — Már a bolgár forradalom elemzésénél abból indultunk ki, hogy az *antifeudális szakasz hiánya önmagában még nem döntő érv amellett, hogy a forradalom már kezdeti szakaszán is szocialista volt,* nem csupán demokratikus jellegű. A bolgár forradalom fejlődésének elemzésekor éppen azt igyekeztünk hangsúlyozni, hogy a gazdasági alap kapitalista jellege a forradalomnak *csupán egyik* lényeges meghatározója, de emellett még számos más olyan tényező is meghatározó szerepet játszhatik, amely mélyen az illető ország sajátos társadalmi, gazdasági viszonyaiban leli magyarázatát. Azaz, ismételten hangsúlyoznunk kell, hogy *a forradalom fejlődésének irányát, az egyes időszakok politikai tartalmát meghatározni csak a konkrét viszonyok, mindenekelőtt a hatalom összetételének és alap-*

vető jellegének, valamint a kitűzött közvetlen célok tartalmának konkrét elemzésével lehet. Éppen ezért nincs kizárva az a lehetőség, hogy ezeknek a konkrét viszonyoknak elemzése során a Bulgáriánál fejlettebb kapitalista országok esetében kiderül, hogy itt a sajátos feltételek egy viszonylag önálló, tartalmában a nemzeti demokratikus feladatokat lényegében túl nem lépő szakaszt tettek szükségessé a forradalom fejlődésében. A németországi helyzet alakulásának részletes elemzése (bár ez önmagában is roppant érdekes probléma) túl messzire vezetne, de ha csak arra gondolunk, mit jelentett a háború utáni években a különböző megszállási övezetek megléte a proletariátus forradalmi harca szempontjából, sőt 49 után is Németország kettéválasztottsága, az a körülmény, hogy a Német Szocialista Egységpártnak nyitott határok mellett, a bonni rendszer tőszomszédságában kell győzelemre vinni a szocializmust[5] — máris vitán felül áll, hogy először is Németország a háború után nem léphetett közvetlenül a szocialista forradalom útjára, másodszor, hogy ezek a körülmények különösen körültekintő, határozott, de egyben óvatos sajátos politikát tettek és tesznek szükségessé a Német Demokratikus Köztársaságban 49 óta is.

Talán ennyi is elég ahhoz, hogy a fentiekből néhány általános következtetést vonjunk le. A legkézenfekvőbb elsősorban az, hogy mivel a népi demokratikus forradalom fejlődése a különböző országokban az egyes forradalmi szakaszok jellegét tekintve sem azonos módon alakult, a fejlődés két szakaszát nem tekinthetjük olyan sajátosságnak, amely a népi demokratikus forma lényegéből folyik. Igaz, hogy több ország, sőt a népi demokratikus országok többsége ezen az úton haladt, de mint láttuk, egy részükben ez a viszonylagos elmaradottsággal, a megelőző történelmi fejlődésük folyamán megoldatlanul maradt polgári demokratikus feladatokkal magyarázható, más részükben csak az illető országra jellemző sajátos történelmi feltételek kialakulásával. Pusztán a közös vonásokból, amelyek a forradalmi átalakulás kezdetén minden népi demokratikus országra jellemzőek voltak, ezek a fejlődési szakaszok nem vezethetők le.

A népi demokratikus országok fejlődésével foglalkozó cikkekben és tanulmányokban az olyan megállapítások, amelyek szerint a népi demokratikus országokban a forradalom fejlődése általában két szakaszban valósult meg, nyilván vagy azon a meggyőződésen alapszanak, hogy ez a fejlődésmenet *minden* szóban forgó országra jellemző, kivétel nélkül mindegyik konkrét története ezt bizonyítja, vagy amint ez más cikkekből kiderül, ez az „általában" „a népi demokratikus országok többségét" jelenti csupán. Az előbbiekben egy ország példájára utalva, megpróbáltuk bizonyítani, hogy nem minden népi demokratikus ország fejlődése alakult a két szakasznak megfelelően. Amennyiben pedig az utóbbi esetről van szó, ez nyilvánvalóan olyan következetlenség, amely különösen szembeötlő akkor, ha ezt a kijelentést a két szakasz általános jellemzése követi, anélkül, hogy felmerülne a miértek kérdése, hogy tudniillik miért, milyen konkrét okok következtében haladt a népi demokratikus országok nagy részében a forradalom fejlődése lényegében azonos úton (az egyes fejlődési szakaszokat tekintve is). A másik „miért" logikus folytatása az előbbinek és így hangzana: Mi az oka annak, hogy más népi demokratikus országok esetében más úton haladt, nem ugyanezekben a szakaszokban nyert kifejezést a forradalom előrehaladása? Ezeknek a kérdéseknek a felvetése nélkül a fenti megoldás ugyanis szükségképpen úgy fest, hogy a népi demokratikus országok

[5] W. Ulbricht: Beszámoló a NSZEP V. kongresszusán.

többségében megvalósult fejlődésmenet a jellemző, a normális (azaz a népi demokratikus forma lényegéből folyó), és ha egyes országok konkrét története eltérést mutat ettől a sémától, úgy az kivétel (amelyről, mint ilyenről, az általánossal foglalkozó munkában nem érdemes sokat beszélni). Azaz, eszerint van egy jellemző fejlődési út (és hogy lehetne általában jellemző, ha nem a közös lényegből folyna?) de ez a népi demokratikus útra általában jellemző menet nem feltétlenül jellemző minden népi demokratikus országra külön-külön. De hát akkor talán mégsem „általában" jellemző és meg kell keresni a konkrét magyarázatát?

Eddig a fejlődés különbségeit hangsúlyoztuk az egyes országok között. Most foglaljuk össze azokat a közös vonásokat, amelyek e különbségek ellenére, illetve ezek mélyén megtalálhatók az összes népi demokratikus országok fejlődésében.

Tehát: mennyiben teszik hasonlóvá a forradalom általános menetét a különböző országokban a kiindulópontnál feltárt közös vonások? Az előbbiekből kiderül, hogy mindenekelőtt szükségessé teszik bizonyos demokratikus feladatok megoldását. Ezek megvalósítása egyes országokban meghatározza egy egész, viszonylag hosszú időszak alapvető tartalmát, de előfordulhat, hogy a demokratikus feladatokat teljes egészükben a szocialista forradalom keretében oldják meg. Itt is, ott is nyilvánvalóan a forma *fokozatosságáról* van szó. Ami az osztályerőviszonyok további alakulását illeti, a fokozatosságra törekvő politika éppen azt tükrözi, hogy a proletariátus igyekszik minél szélesebb néprétegek támogatását megnyerni most már a szocialista forradalom céljai érdekében, és ezért előbb azt hangsúlyozza, ami ezekben az ő érdekeikkel közvetlenül is közös, ezen az alapon tovább ápolja, fenntartja pl. a középparasztsággal az antifasiszta harcban kötött szövetségét, és menetközben lassan meggyőzi arról, hogy alapjában véve távolabbi érdekeik is közösek. A burzsoáziával szemben szintén a fokozatosság politikáját alkalmazza, amennyiben különbséget tesz a burzsoázia egyes rétegei között is. A békés út érdekében felhasználva a burzsoázia egyes rétegeinek antifasiszta, antiimperialista demokratikus törekvéseit, ezekkel a rétegekkel is együtthalad mindaddig, amíg ez a saját osztályérdekeit nem sérti.

Ez így persze nagyon sematikusan hangzik, de az összes népi demokratikus országok fejlődésében közös és csak a közös vonások kiemelése mindenképpen a fejlődés elvont sémája lehet és nem több. Mindez így csupán a fejlődés általános irányát jellemzi. De ezeknek a közös vonásoknak — ha valóban van valami meghatározó szerepük — érvényesülniük kell a társadalmi élet egyes konkrét (politikai, gazdasági, kulturális) területein külön-külön is. Természetesen nem vizsgálhatjuk itt most meg e közös jellemvonások megjelenési formáit minden területen és teljes gazdagságukban, ezért csupán egy-két terület néhány problémáját érintjük.

III. A közös vonások érvényesülése a politikai és gazdasági élet területén

Az államhatalom kérdése tudvalevően minden forradalom központi problémája. A szocialista forradalom győzelme is feltétlenül azt jelenti, hogy a hatalom, az állam irányítása a proletariátus kezébe megy át, ő e hatalom birtokában a régi burzsoá államgépezetet szétzúzza és a proletariátus diktatúráját kifejező újat hoz helyette létre. Ahhoz, hogy felelni tudjunk arra a kérdésre, vajon a közös sajátosságok meghatározzák-e valamilyen értelemben a hatalom

átvételének, illetve az új államgépezet létrehozásának módjait, formáit a népi demokratikus országokban, nyilván meg kell vizsgálnunk az érintett országok *egyedi fejlődését* ebből a szempontból. Márpedig, ha már a fejlődés általános menetét tekintve is fontos különbségekre bukkantunk az egyes országok között, a különbségek elkerülhetetlenül egyre sokrétűbbek, gazdagabbak és fontosabbak lesznek, minél kevésbé általános, konkrét területek problémáit vizsgáljuk. Ekkor válik valóban nyilvánvalóvá, hogy a fejlődés közös vonásai nemcsak hogy azt nem zárják ki, hogy az egyes népi demokratikus országok fejlődésében különbségek legyenek, de könnyen lehetséges az is, hogy bizonyos szempontból, vagy bizonyos szempontokból egy-egy népi demokratikus ország fejlődése közelebb álljon a Szovjetunió, tehát egy más formában lezajlott forradalom fejlődéséhez, mint a többi népi demokratikus országéhoz. Ez nem változtat azon, hogy emellett *vannak* olyan közös vonások, amelyek a részterületek, így például a politikai élet fejlődésének *formáját* is az összes népi demokratikus országokban közössé teszik. Mi éppen ezt a közöset keressük. Mit jelent itt az a „közös forma"?

Minden egyedi különbség ellenére megállapíthatjuk, hogy egy sor népi demokratikus országban a hatalom nem ment át közvetlenül a kommunista párt vezette proletariátus kezébe. A felszabadulás után megalakult magyar forradalmi kormányban például nemcsak hogy a demokratikus egységfronthoz tartozó összes pártok képviselve voltak, de az is tény, hogy ebben a kormányban a kommunista párt még kisebbségben volt. Ez pedig adott esetben azt a másik tényt tükrözte, hogy a kommunista párt mögött korántsem álltak még a demokratikus célkitűzéseken túl is hozzá csatlakozni kész döntő tömegek. Egyelőre tehát nyilván nem lehetett szó másról, minthogy a kommunista párt vezetőszerepe a forradalomban elsősorban úgy nyilvánul meg, hogy a demokratikus feladatok végsőkig következetes megvalósításáért küzd, és ezen az alapon fokozatosan készíti elő a talajt a forradalom továbbvitelére, a hatalom átvételére. Ilyen körülmények között a szocialista forradalom bázisának növekedése elkerülhetetlenül összefonódott bizonyos burzsoá rétegek megtorpanásával, reakcióssá válásával és leleplezésével, tehát a demokratikus forradalmi bázis bizonyos szűkülésével. Magyarországon ez együtt járt nem csupán a reakcióssá vált burzsoá pártok felszámolásával, hanem sajátos körülmények folytán egyáltalában a többpártrendszer megszűnésével. (Ez egyébként azt bizonyítja, hogy a többpártrendszer sem a népi demokratikus forma lényegéből folyó közös vonása az összes népi demokratikus országoknak.) A többpártrendszer megszűnése azonban nem jelentheti a széles demokratikus pártonkívüli tömegek kirekesztését az ország irányításából, sőt a proletariátusnak az a törekvése, hogy továbbra is egy viszonylag szélesebb népi egységre támaszkodjék, szervezeti formát is ölt. (Hibáitól eltekintve elvileg a magyar Hazafias Népfront is kezdettől ennek a törekvésnek kifejezése volt.)

A legtöbb népi demokratikus országban a proletárdiktatúra szakaszában is megmaradt a többpártrendszer, ezekben az országokban a kommunista párt által vezetett koalíciós kormányok működése fejezi ki ugyanezt a sajátosságot. Nem is a konkrét megvalósulási forma ilyen vagy olyan voltán múlik a dolog, hanem azon, hogy a népi demokratikus forradalom alapvető sajátosságának valamilyen konkrét formában, szervezeti formában is kifejezésre kell jutnia.

Természetesen nemcsak a többpártrendszer kérdésében alakult a magyarországitól eltérően a többi népi demokratikus ország politikai életének fejlődése. Kínában például, mint ismeretes, a munkás—paraszt demokratikus diktatúra

megteremtése a fegyveres harc körülményei között területileg is fokozatosan, különböző időben ment végbe. Ennek következtében lényegében a helyzet fokozatos megérlelődése arra, hogy a proletariátus kezébe vegye az egész hatalmat, szintén abban az időszakban történt, amikor még igen nagy területeken csak a demokratikus hatalom megalakításáért folyt a harc, másrészt a szocialista forradalom itt sajátosan széles bázisra támaszkodik; a szocializmus építésében felhasználják és átnevelni igyekeznek a burzsoázia egy részét, amely részben a régi Kína félgyarmati helyzetéből kifolyólag, részben gyengesége miatt kénytelen beleilleszkedni az új rendszerbe. De ezek a példák is csupán azt bizonyítják, hogy ezekben az eltérő vonásokban konkrét formákban nyer kifejezést ugyanaz a közös sajátosság: *a népi demokratikus összefogásra támaszkodó sajátosan fokozatos fejlődés szükségessége.* Bulgária esetében az volt a döntő különbség, hogy itt a hatalom kérdése eldőlt a szeptemberi fordulattal. De, mint utaltunk rá, ez éppen nem teszi feleslegessé a fokozatosságot a proletárdiktatúra kiépítésében. A kiindulópont itt is egy széles demokratikus forradalmi alap volt, s ha a kommunista pártnak a forradalmi kormányban kezdettől döntő befolyása volt, ez azt tükrözte, hogy ezen a demokratikus bázison belül a szocialista forradalom erői sokkal nagyobbak és érettebbek voltak, mint pl. Magyarországon. A kommunista párt azonban az *egész demokratikus frontra* igyekezvén támaszkodni, ennek megfelelően tehát csak fokozatosan haladhatott előre.

Mi a helyzet a gazdasági élet területén?

Maradjunk Bulgáriánál. Mivel magyarázható az a sajátos helyzet, hogy a proletárdiktatúra funkcióit teljesítő kormány, bár rögtön a szeptemberi forradalom után közvetlenül célul tűzte ki (és meg is valósította) többek között a nagy monopóliumok azonnali kisajátítását, de ennél tovább az ipar területén egy viszonylag hosszú időn keresztül nem ment? 1947-ig az ipari vállalatok 83,6%-a magánkézben maradt, az egész ipar szocializálására — a proletárdiktatúrának erre az alapvető gazdasági és politikai intézkedésére — csak ezután került sor. Nyilvánvalóan elsősorban az adja meg a magyarázatot, hogy a már tárgyalt okok következtében szükséges is volt, lehetséges is volt a nemzeti burzsoázia egy részével egy darabig együtt haladni és nem azonnal szembefordulni az egész burzsoáziával. Ennek következtében a gazdasági talajt sem húzhatták ki az egész burzsoázia lába alól egy radikális intézkedéssel, amely az egész ipart azonnal államosítja, hanem a forradalmi bázis érdekei diktálta fokozatossággal kellett haladni. Azt természetesen már Bulgária konkrét körülményei magyarázzák — mindenekelőtt a monopolizálódás előrehaladottsága —, miért maradt a vállalatok *döntő többsége magánkézben.* Az ipari monopóliumok államosítása az ipar nagyobb részét, az ipari burzsoáziának azonban viszonylag kis részét érintette, a fokozatos előrehaladás pedig nyilván az utóbbival kapcsolatban szükséges.

A munkás—paraszt demokratikus diktatúra szakaszát megjárt országokban fokozatosan az ipar döntő területeit államosították már a demokratikus forradalom szakaszán. Adott körülmények között ezek az intézkedések az általános demokratikus szakaszon belül már a nyílt antikapitalista tendenciák erősödését fejezték ki. A *fokozatosság* viszont mindenütt a demokratikus forradalmi alap követelményét fejezte ki, de különböző formákban. A legkirívóbb példa arra, hogy a közös meghatározó alap alkotóan új módszerek alkalmazását is lehetővé teszi, mindenekelőtt Kína, ahol, mint ismeretes, a szocialista ipar megteremtése különböző átmeneti formák, így az államkapitalizmus különböző

formái (állami—kapitalista vegyes vállalatok, állami fizetést és a befektetett magántőke után járadékot kapó tőkések alkalmazása stb.) felhasználásával történik.

Csak utalhatunk arra, hogyha nem is a gazdasági elmaradottság, de más körülmények folytán a Német Demokratikus Köztársaságban szintén sajátos konkrét formákban nyilvánult meg ez a fokozatosság az ipar államosításában. Nyilvánvalóan alapvetően Németország sajátos politikai helyzetével magyarázható a különösen rugalmas politika szükségessége, amelynek megfelelően alkotóan használják fel az átmeneti megoldások legváltozatosabb formáit. Itt is létrejöttek például állami részesedéssel dolgozó üzemek.

Természetesen az államosítás a szocialista ipar megteremtésének csak az első lépése, de ha a szocialista ipar megteremtésének egész folyamatát vizsgáljuk, az itt fellelhető közös vonásokat ismét csak kapcsolatba kell hozni a kiindulásnál feltárt közös vonásokkal: a szocialista iparosításnak minden népi demokratikus országban közös vonása, hogy mivel kezdettől fogva támaszkodhattak a Szovjetunió segítségére, majd később a többi népi demokratikus ország kölcsönös támogatására, *fokozottabban figyelembe vehetik az arányok kialakításánál és az ütem megállapításánál az ország természeti és gazdasági adottságait*, mint a Szovjetunió, amely csak a maga erejére utalva, hallatlan erőfeszítésekket volt kénytelen tenni az ipar mindenoldalú gyors fejlesztésére. (Ezen belül az iparosítás lassúbb vagy gyorsabb ütemét végső soron tehát az egyes országok konkrét adottságai szabják meg. Ezért nem mond a közös vonásokról semmit az olyan megállapítás, amely szerint a népi demokratikus országokban az iparosítás különböző, a szovjet iparosítástól eltérő ütemben történik.)

A *mezőgazdaság* helyzetének alakulása mindenütt fontos kérdés. Részben azért, mert a mezőgazdaságban dolgozó lakosság száma még a fejlett iparral rendelkező népi demokratikus országokban is jelentős (az NDK-ban pl. 1950-ben a közel 8 millió keresőből kb. 2 millió dolgozott a mezőgazdaságban), és a fejlett mezőgazdaság megteremtése mindenütt lényeges kérdés, másrészt mert a mezőgazdaság szocialista átalakulása különösen nehéz, bonyolult, problematikus folyamat. Feltétlenül utalni kell arra, hogy az volt a Szovjetunióban is. A mezőgazdaság szocialista átszervezése itt sem mehetett végbe egycsapásra, különböző fokozatok nélkül. Gondoljunk csak arra, hogy ráadásul a földkérdést Oroszországban a szocialista forradalom győzelme után kellett megoldani, a föld nacionalizálásától pedig közel egy évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a fordulatot a demokratikus forradalomról a szocialista forradalomra falun is meg lehessen valósítani, illetve meg lehessen kezdeni. Mert ez még csak a legkezdete a szocialista átalakulás folyamatának. „Nálunk a falu maga csak 1918 nyarán és őszén éli át az ‚októberi' (azaz proletár) forradalmat" — írja Lenin.[6]

De ha ez így van, vannak-e a népi demokratikus országokban ugyanennek a folyamatnak sajátos jellegzetességei?

Országonként mindenesetre vannak. Minket azonban ismét az érdekel elsősorban, ami ezekben közös.

Igen gyakran abban jelölik meg a mezőgazdaság fejlődésének legfontosabb közös sajátosságát a népi demokratikus országokban, hogy itt a földkérdést a Szovjetuniótól eltérően nem nacionalizálással, hanem földosztással oldották meg. Vizsgáljuk meg először ezt a kérdést.

[6] Lenin: A proletárforradalom és a renegát Kautsky. (Ö. M. 28. köt. 310. o.)

Mindenekelőtt le kell szögeznünk, hogy sem a föld felosztása, sem nacionalizálása nem szocialista intézkedés, ennek ellenére a földosztás a szocialista átalakulás szempontjából mégiscsak egy alacsonyabb forma, amely a mezőgazdaság szocialista átszervezésénél különböző speciális átmeneti formák alkalmazását teheti hosszabb időre jelentőssé. Abban, hogy a népi demokratikus országokban a föld felosztását választották kiinduló formaként, kétségtelenül kifejezésre jutott a széles demokratikus forradalmi alap teremtette sajátos helyzet felismerése. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a parasztság földdel kapcsolatos követeléseinek ilyen vagy olyan alakulása önmagában is egy bonyolult, az adott ország mezőgazdaságának és forradalmi mozgalmának sajátos fejlődését kifejező forma, és így a teljes válasz arra a kérdésre, miért a földosztást kellett a népi demokratikus országokban az agrárkérdés megoldási formájául választani, végeredményben csak *az egyes országok fejlődésének konkrét elemzése adhatja meg*. Hiszen amikor a szovjet hatalom rögtön az októberi forradalom győzelme után kihirdette a föld nacionalizálását, ebben a *formában* nem csupán az jutott kifejezésre, hogy a bolsevik párt a proletariátus osztályérdekeinek leginkább megfelelő formát valósítja meg, hanem arról volt szó, hogy a bolsevik párt a parasztbizottságok által kidolgozott, az eszer-párt agrárprogramjában megfogalmazott követeléseket szószerint teljesítette — azaz a parasztság Oroszországban 1917-ben a föld nacionalizálását követelte, és a bolsevik párt az orosz parasztmozgalom egész konkrét fejlődése által meghatározott módon cselekedett a nacionalizáláskor.[7]

Mindenesetre a földosztás tényéből kell kiindulni, ha a további fejlődés közös vonásait akarjuk megtalálni. Ehhez azonban számba kell vennünk, hogy —amint erről már szó volt — egyes népi demokratikus országokban a földosztásnak nem antifeudális, hanem elsősorban már antikapitalista éle volt. Emellett utaltunk már arra is, hogy pl. Bulgáriában a mezőgazdaság szocialista átalakulása, a parasztság szövetkezetekbe tömörítése is szinte a forradalom győzelme után azonnal megindult. (A viszonylag könnyebb áttérés lehetőségét természetesen, a már említett okon kívül — a mezőgazdasági földterület viszonylag kevés volta — a termelési viszonyok alakulása, a mezőgazdaság egész megelőző fejlődése indokolja.) A különbségek tehát ismét igen nagyok. Mi hát a közös? Ismét csak egy *sajátos* fokozatosság, amely minden népi demokratikus országban — a kollektivizálás viszonylag gyors és könnyebb folyamatában pl. Bulgáriában is — megnyilvánul. Itt pl. döntő többségben olyan termelőszövetkezetek alakultak, amelyekben a tagok nem csupán végzett munkájuk alapján részesedtek a jövedelemből, hanem meghatározott járadékot is kaptak a bevitt földterület arányában. A szövetkezeti forma fokozatos fejlődése mindenekelőtt abban jut kifejezésre, hogy a szövetkezetek a fejlődés során önként áttérnek csak a munka arányában jövedelmező magasabb formákra (1958-ban már 856 szövetkezeti gazdaság mondott le a földjáradékról). Így tulajdonképpen olyan sajátos módon alakul a helyzet, hogy a kollektivizálás folyamatában, fokozatosan és a gyakorlatban oldódik meg a föld nacionalizálásának kérdése.

Különböző átmeneti formák, a társulásnak a fejlődés alacsonyabb vagy magasabb fokozatait kifejező szövetkezeti típusok a többi népi demokratikus országban is jellemzőek az átalakulás folyamatára. Persze ezek a különböző

[7] Lenin: Beszéd az OK(b)P VIII. kongresszusán a pártprogramról. (1919. márc 19.)

formák valóban különbségeket jelentenek országonként is. Kína végtelenül elmaradott gazdasági viszonyaival magyarázható pl., hogy itt a mezőgazdasági társulás különleges úton, különleges formában valósul meg. A kisparaszti gazdaságok mezőgazdasági kommunákba tömörülése lényegében már megtörtént, ezek a mezőgazdasági társulások azonban túlnyomórészt még ma is a föld kézierővel történő megművelésén alapulnak, a gépesítés az ország gazdasági erősödésének, mindenekelőtt ipari fejlődésének arányában, lényegében a szocialista termelési viszonyok megteremtése után soron következő folyamat. Ugyancsak Kína a legszembeötlőbb példája annak, hogy a népi demokrácia sajátos osztályerőviszonyok folytán adott körülmények között lehetséges a falusi burzsoáziával szemben is az osztályharc kevésbé éles formáit, az átnevelés módszerét is alkalmazni. Kínában a kulákok is beléphetnek a kommunákba (egy részük meghatározott tagjelölt-idő után, más részük úgy, hogy a kommunában állandó felügyelet alatt áll).[8] Németországban egyébként hosszú időn keresztül szintén beléphettek nagygazdák is a szövetkezetbe.

Láthatjuk, hogy amennyiben a népi demokratikus országok mezőgazdaságának fejlődésében a Szovjetuniótól eltérő formákat találunk, ezek is csak *annyiban közösek egymással, amennyiben alapjában meghatározzák őket az osztályerőviszonyok közös vonásai.*

IV. A népi demokratikus forma lényegét meghatározó közös vonások összefoglalása. A közös vonások és a tartalmi sajátosságok viszonya

Foglaljuk össze az elmondottakat. Megvizsgáltuk a népi demokratikus forradalom kiinduló pontját alkotó gazdasági és politikai helyzetet a különböző országokban. Úgy találtuk, hogy a forradalom a gazdasági fejlettség legkülönbözőbb fokán álló országokban indul meg. Ami azonban minden országnak közvetlenül a forradalom előtti helyzetében közös volt, az a nemzeti függetlenségi, antiimperialista, antifasiszta demokratikus mozgalom talaján kibontakozott széles forradalmi bázis — tehát az *osztályerőviszonyok sajátosan közös irányba mutató alakulása volt. Ehhez járult egy másik, nemzetközileg ható tényező: a Szovjetunió segítsége (mely ilyen vagy olyan formában minden népi demokratikus országban érvényesült).*

Ezek a közös vonások a további fejlődés formáját bizonyos értelemben meghatározták, éspedig úgy, hogy minden népi demokratikus országban a gazdasági és politikai élet minden területén *a fejlődés sajátos fokozatosságát tették szükségessé.* Véleményünk szerint ennyi és nem több az a közös, amely a változatosságban gazdag konkrét formákat ezekben az országokban mégis alapjában azonossá teszi. Kevés ez? Igen is, nem is. Ahhoz mindenesetre kevés, hogy bármely népi demokratikus ország konkrét fejlődésének problémáit pusztán e közös ismeretének segítségével megmagyarázzuk vagy megoldjuk. De hiszen elsősorban az is volt a célunk, hogy bebizonyítsuk: azok a közös vonások, amelyeket népi demokratikus formának nevezünk, a fejlődés általános menetét is, a részterületek fejlődésének formáit is csak igen nagy vonásokban szabhatják meg, és nem tüntethetik el az egyes országok konkrét viszonyainak igen lényeges különbségeit, Másrészt azonban látnunk kell, hogy ez a közös vonások jelentőségéből nem von le semmit. Igyekeztünk kimutatni, hogy ezek a társadalmi élet minden területén érvényesültek, minden területen

[8] Lásd pl. Scserbakov: A szocializmus építése a Kínai Népköztársaságban.

a problémák megoldásánál számba kellett őket venni. Véleményünk szerint nemcsak a konkrét különbségek, de a közös vonások, a közös forma értékét is sokkal inkább csökkenti minden olyan nézet, amely az utóbbiak meghatározó szerepét bármilyen vonatkozásban túlbecsüli. Mert mit kezdjünk az olyan „közös" vonásokkal, amelyekről a konkrét problémák elemzésekor kiderül, hogy nem magyaráznak meg semmit?

Nem lenne teljes az összefoglalás, ha röviden vissza nem térnénk ahhoz az előbbiekben felvetett problémához, hogy vajon a népi demokratikus forradalmak esetében nem egyszerűen arról van-e szó, hogy ezekben az országokban lényegében sikerült megvalósítani, végigvinni azt a forradalmi utat, amelyet 1905 előtt Lenin lehetőségként állított az orosz forradalmi mozgalom elé?

Mindaz, amit eddig elmondtunk, tulajdonképpen tartalmazza a választ. A népi demokratikus forma nem azonos egyszerűen ezzel a forradalmi úttal, mert az előbbi nem teszi feltétlenül szükségessé a munkás—paraszt demokratikus diktatúra viszonylag önálló, közbülső szakaszának megvalósítását. A népi demokratikus forma lényegét meghatározza a viszonylag széles demokratikus forradalmi bázis, amelyen a forradalom kibontakozik, valamint a Szovjetunió segítsége, mindez feltétlenül demokratikus feladatok megoldását is szükségessé és lehetségessé teszi, de ha egyrészt a termelési viszonyok kapitalista jellege, másrészt a kommunista párt befolyásának nagysága, azaz a szocialista forradalom bázisának ereje egy adott országban ezt lehetővé teszi, a proletariátus (a demokratikus egységfrontra támaszkodva, tehát sajátos formában) közvetlenül kezébe veheti a hatalmat és kezdettől lényegében a proletárdiktatúra feladatait valósíthatja meg.

Lebecsüljük-e ezzel a munkás-paraszt demokratikus diktatúrán át vezető permanens forradalom jelentőségét? Úgy gondoljuk, nem. Vitathatatlan, hogy a Lenin által feltárt út lényege meghatározott keretek között *általános érvényű, nem csupán az orosz forradalom lehetséges fejlődésére vonatkozó felismerést tartalmaz.* Sőt, az is bizonyos, hogy ennek a forradalmi útnak jelentősége az imperializmus fejlődésének és a szocialista világrendszer megerősödésének mai szakaszán különös jelentőségre tesz szert. Ha adott országban a helyzet egy szocialista forradalom megvívására még éretlen, úgy ez az *egyetlen* forradalmi út, amely a proletariátus előtt nyitva áll mind a viszonylag elmaradott, mind a fejlett kapitalista országokban. Vagyis: csupán azt állítjuk, hogy a népi demokratikus *forma* kérdéséhez viszonyítva a munkás-paraszt demokratikus diktatúrán át vezető út problémája már *tartalmi* kérdés. Általános érvénye, s így jelentősége semmivel sem lesz kisebb az eljövendő forradalmak számára, ha elvileg a jövőre nézve sem zárjuk ki megfelelően érett gazdasági és osztályerőviszonyok esetén egy — széles demokratikus alapból kiinduló, tehát formájában népi demokratikus — közvetlenül szocialista forradalom győzelmének lehetőségét. Ezt támasztja alá a népi demokratikus országok fejlődésének tapasztalata: a népi demokratikus országok nagy részében az erőviszonyok még nem voltak érettek a szocialista forradalom megvívására. Láttuk, ezekben az országokban valóban úgy foglalható össze a forradalmi fejlődés lényege, hogy itt sikerült megvalósítani a munkás—paraszt demokratikus diktatúrát és ezen a talajon közvetlenül, viszonylag békés úton áttérni a szocialista forradalomra. De láttuk azt is, hogy nem minden népi demokratikus ország indult a forradalmi fejlődés útján a szocialista forradalomra még éretlen viszonyokkal, és hogy itt nem is volt szükség a munkás—paraszt demokratikus diktatúra külön szakaszára.

Ezekután tovább kell mennünk még egy lépéssel. Láttuk: a népi demokratikus forma lényege tulajdonképpen nem más, mint egy forradalmi útnak, a forradalom *fejlődésének* az Oroszországban lezajlott forradalmi folyamattól eltérő, *sajátos formája*. Ez a körülmény önmagában is figyelmeztet arra, hogy e két út, *a népi demokratikus és a szovjet forma különbözőségét, ellentétét nem szabad metafizikusan felfogni*. Mit jelent ez?

A népi demokratikus országok esetében kiemeltük azt a körülményt, hogy itt a forradalom kezdettől széles tömegbázisra támaszkodhatott. A Szovjetunióban a demokratikus forradalmi bázis a februári forradalmat követő időszakban leszűkült, nemcsak abban a vonatkozásban, hogy a burzsoázia eltántorodott a forradalomtól, hanem úgy is, hogy a proletariátus az egész burzsoáziával fegyveresen kénytelen lévén szembe fordulni, ebben a harcban az ingadozó rétegek, például a középparasztság szövetségére nem, legfeljebb semlegesítésére törekedhetett. Ilyen értelemben beszélhetünk az orosz forradalom, helyesebben az októberi forradalom „szűkebb" forradalmi bázisáról. Ez azonban itt is csak a kiindulópont, mert a forradalom továbbfejlődése, a szocializmus építése éppen azt jelenti az osztályviszonyok alakulása szempontjából, hogy minden dolgozó réteget meg kell nyerni a szocializmus ügyének, az egész dolgozó parasztságot és a városi kispolgári rétegeket is, azaz a szocialista forradalom bázisát a legteljesebb mértékben ki kell szélesíteni. A kizsákmányoló osztályok felszámolása, a szocialista termelési viszonyok (állami és szövetkezeti szektor) uralomra jutása az iparban és a mezőgazdaságban ugyan még korántsem jelenti a szocializmus építésének befejezését, de megnyitja a lehetőségét annak, hogy a szocialista tudat kialakítására irányuló törekvés úgyszólván nemzeti méreteket öltsön, azaz vonatkozzék az ilyen módon átalakult társadalom minden rétegére. Ez a lehetőség a szocializmus építése folyamán fokozatosan válik valóra, ami azt jelenti, hogy fokozatosan bővül a szocializmusért küzdők tábora, állandóan bővül a forradalom tömegbázisa.

A népi demokratikus országokban a „szélesebb bázis" nem jelent mást, minthogy kihasználva a sajátos körülmények folytán különös hangsúlyt kapott érdekazonosságot a proletariátus és a demokratikus célokért harcolni kész tömegek között, lehetővé vált, hogy közvetlenül erről a demokratikus alapról haladjanak tovább a szocializmus tömegbázisának megteremtése, illetve szélesítése felé. Egyrészt nem arról van tehát szó, hogy a népi demokratikus országokban nem volt szükség a szocialista forradalom tömegbázisának megteremtésére, illetve e bázis állandó növelésére és erősítésére, lévén a kiinduló pont is egy széles forradalmi bázis, hanem csupán arról van szó, hogy a sajátos kiinduló pont folytán ez csak sajátos formákban történhetett meg. Másrészt a sajátos formákból folyó jellemzője az osztályerőviszonyok s így a forradalmi tömegbázis alakulásának, hogy amint láttuk, a forradalom fejlődése folyamán kisebb-nagyobb mértékben bizonyos csoportok a burzsoázia azon rétegeiből is, amelyek csatlakoztak a demokratikus forradalmi erőkhöz, szembefordulnak a forradalommal, mihelyt annak szocialista iránya kibontakozik. A népi demokratikus országokban tehát a forradalmi bázis ilyen értelmű bizonyos szűkülésén át valósulhat meg a forradalom fejlődésének alapvető, a forradalmi bázis növekedésében megnyilvánuló tendenciája.

Miért volt szükség a forradalmi tömegbázis alakulása szempontjából összevetni a Szovjetunió és a népi demokratikus országok fejlődésének fő vonalát? Azért, mert ez egy fontos körülményre hivja fel a figyelmet. *Arra, hogy a népi demokratikus forma és a szovjet forma különbsége a forradalom fejlő-*

dése folyamán fokozatosan feloldódik, egyre kevésbé lényeges különbség lesz. Amennyiben ennek a különbségnek alapját és lényegét a sajátosan alakult osztályviszonyokban kell keresni, természetes, hogy a szocializmus alapjainak lerakásával együtt, azaz az osztályviszonyok gyökreres átalakítása során ennek a különbségnek fokozatosan megszűnik a formák lényegét meghatározó szerepe, helyesebben fokozatosan megszűnik maga ez a különbség. Ez csak annyit jelent, hogy az osztályviszonyok közös irányban történő fejlődése a proletárdiktatúra kiépítése után szükségszerűen mind közelebb hozza a népi demokratikus formát a szovjet formához még az átmeneti időszakban. A fejlődés formai különbsége, amely a népi demokratikus országok szempontjából a konkrét viszonyok közös, de a Szovjetunióétól eltérő vonásait jelenti, nem akkor fog egycsapásra eltűnni, amikor valamennyien befejezték a szocializmus építését, hanem fokozatosan feloldódik már az átmeneti időszakban az említett okok miatt. (Természetesen arra a kérdésre, hogy a népi demokratikus és a szovjet forma között jelenleg eltűnt-e már minden lényeges különbség, csak az egyes népi demokratikus országok jelenlegi konkrét viszonyainak sokoldalú, ebből a szempontból történő vizsgálata adhat választ.)

Semmiképpen sem jelenti ez azt, hogy szerintünk a proletárdiktatúra fejlődése, a szocializmus alapjainak megszilárdítása folyamán a sajátosságok kiegyenlítődése, eltűnése menne végbe az egyes szocializmust építő országok között. Egyáltalán nem. Arról van szó, hogy a népi demokratikus országok konkrét viszonyaiban az a közös válik e viszonyok fejlődésével, változásával történelmileg túlhaladottá, amely a proletárdiktatúra megvalósítása és kiépítése formáinak szempontjából egy bizonyos szakaszon (vagy szakaszokon) át igen lényeges volt. Amint látjuk, ezek a közös sajátosságok bizonyos, közös tartalmat kifejező sajátos szervezeti formákban is kifejezést nyerhettek az egyes területeken. A népfront jellegű tömegszervezetek például az összes népi demokratikus országokban a proletárdiktatúra kiépítésének időszakában is azt a közös sajátosságot fejezték ki, hogy a proletariátus minél szélesebb dolgozó rétegeket von be az ország irányításába. De az osztályviszonyok gyökeres átalakulása után, a szocializmus alapjainak lerakása után ez a törekvés egyre kevésbé sajatos vonás, hanem az osztályviszonyok megváltozása alapján most már a Szovjetunióval is közös lényeges törekvések kifejezése. A régebben sajátos tartalmat kifejező szervezeti forma megmarad, de fokozatosan egy már nem sajátos tartalom közvetlen kifejezőjévé válik.

A közös vonásokon túl azonban mindig megmaradnak, a szocializmus megszilárdításának folyamatában is, az egyes országok különböző viszonyainak konkrét sajátosságai, és a konkrét formákban ennek végig kifejezésre is kell jutnia. A népi demokratikus forradalom fejlődését az egyes országokban mi ugyan a konkrét viszonyokban kifejezésre jutó *közös* szempontjából vizsgáltuk, de nem utolsósorban éppen arra a következtetésre jutottunk, hogy ez a közös soha sem, a fejlődés egyetlen időszakában sem jelenhet meg másként, mint az illető ország egész történelmi és gazdasági fejlődése, földrajzi adottságai (természeti lehetőségei) stb. által meghatározott konkrét formákban. Ha az osztályviszonyoknak a közös cél által megszabott, lényegében közös átalakítása folytán fokozatosan el is tűnik a különbség a népi demokratikus forma és a szovjet forma között, ez korántsem mentesíti az egyes országokat vezető kommunista pártokat a konkrét lehetőségekből kiinduló önálló politika folytatásától, az adott viszonyok gondos tanulmányozásától, mert ez nem az egyedi megnyilvánulási formák feloldódását, eltűnését jelenti, sőt bizonyos értelem-

ben még inkább ezekre teszi a hangsúlyt, legalábbis olyan értelemben, hogy hangsúlyozza *e konkrét egyedi formák* tudományos elemzésének, tanulmányozásának szükségességét.

ОБЩИЕ И ИНДИВИДУАЛЬНЫЕ ЧЕРТЫ РАЗВИТИЯ СТРАН НАРОДНОЙ ДЕМОКРАТИИ

Эдит Рожахедьи

Страны народной демократии развиваются по своеобразному пути, ведущему к социализму. Содержание этого социалистического развития показывает — с точки зрения частных проблем и общего хода развития — существенные различия в отдельных странах народной демократии. Однако в глубине этих различий обнаруживается несколько общих черт, определяющих в основном революционное развитие этих стран, но одновременно приближающих и различающих это развитие от своеобразной формы развития русской революции. Автор стремится раскрыть общие черты, чтобы таким путем найти сущность народно-демократического пути развития.

Автор начинает с общих свойств ситуации, определяющей начало революции, и исследует общее в различиях, характерных для развития революции и наконец анализирует следствия этих общих черт в некоторых областях политической и хозяйственной жизни. Она делает вывод, что общие свойства развития всех стран народной демократии сводятся к тому, что, опираясь на широкую демократическую народно-освободительную антиимпериалистическую революционную базу, революция развернулась при особых условиях классовых сил и в такой международной обстановке, когда революция могла пользоваться помощью социалистического государства, сначала только СССР а позже и других стран народной демократии. В дальнейшем, вследствие этих условий, постепенное и своеобразное развитие стало возможным и необходимым.

Таким образом термин «народная демократия» обозначает не что иное, как форму революционного развития, определенную перечисленными общими чертами. Эта общая форма не исключает и не может исключить глубочайшие действия конкретных различий в отдельных странах, даже не в том смысле, что характер и содержание отдельных периодов развития определены этой общей формой.

Во время заложения основ социализма разница между народно-демократической и советской формами постепенно исчезает, поскольку ее основой являлось различное специфическое соотношение классовых сил. Однако известные конкретные различия, обусловленные конкретной ситуацией, сохраняются и вперед; их изучение представляет собою и в дальнейшем важную задачу.

COMMON AND CHARACTERISTIC FEATURES IN THE DEVELOPMENT OF COUNTRIES OF PEOPLES DEMOCRACIES

Edit Rózsahegyi

The People's Democracies advance to socialism by a characteristic revolutionary development. Regarding the problems of detail and the general line of progress this development reflects essential differences in the various countries. However, even in these differences one can find common features, which, in actual fact, determine the very form of development; these common features make the general development identical for all the countries, yet at the same time marks out the difference from the development of the Russian Revolution. The article seeks to bring out the fundamental of People's Democracy.

The article starts out by describing the common characteristics which determined the outbreak of the revolution. It also seeks to describe those common features, which appear in the differences, characteristic to the development of the revolution, and then examines the manifestation of the common features — already explained — in politics

and in some areas of economic life. It comes to the conclusion that the common features, which have manifested themselves in the development of everyone of the countries of People's Democracies, can be summed up saying that in these countries the revolution, having based itself upon a broad, democratic, national-liberation, anti-imperialist, revolutionary movement, broke out expanded in characteristic class relations, in an international situation when the revolution could count upon the help of a strong, socialist state, the Soviet Union and later upon the help of other People's Democracies as well. Later on these circumstances made a characteristic gradualness possible and necessary in making further progress.

Thus the term, People's Democracy does not denote anything else but a form of revolutionary development determined by the above mentioned common features. This form, however, does not exclude and cannot exclude the far reaching manifestation of concrete differences in content in the different countries.

In the course of building socialism, the difference between People's Democracy and the Soviet form of development gradually disappears, since the basis of that difference was the characteristic formation of the class relations. Certain concrete differences determined by the objective situation will still remain and the study of these differences will remain a very important task.